

Moore etikája

Jelenlegi lapszámunk súlypontja etikai témájú: három tanulmány kapcsolódik George Edward Moore etikai nézeteihez, egy pedig az igazságosság kérdéséhez. Paár Tamás tanulmánya Moore ismeretelméleti nézeteiből indul ki. Paár szerint Moore kritikus az érvelés, illetve bizonyítás túlértékelésével szemben, és ez közös alapot nyújt ismeretelméleti, ontológiai és etikai nézeteinek értelmezéséhez. Moore ismeretelméleti álláspontját a szerző a szkepticizmussal és a dogmatizmussal is rokon vonásokat mutató, de ezeket egyaránt meghaladó felfogásként jellemzi. Példa erre Moore nézete, miszerint a külvilág létezése mellett szóló legerősebb érvek premisszái valójában bizonyíthatatlanok. Ugyanakkor ebből végül nem szkeptikus konklúzióra jut, hanem arra, hogy lehet tudásunk olyasmiről is, amiről nem rendelkezünk, vagy nem is rendelkezhetünk bizonyítással; a józan ész bizonyos alapvető meggyőződése, például az elmfüggetlen külvilág létezésébe vetett hit, éppen ilyenek; ez a felfogás azonban nem tekinthető dogmatikusnak sem.

Paár érdekes párhuzamot von a külvilág létezésére és a jó természetére vonatkozó moore-i tézisek ismeretelméleti státusza, illetve a mellettük szóló érvelés természete között. Moore módszerét egyfelől a descartes-i módszeres kétellyel állítja párhuzamba, eszerint: „*a kétely* lényegi szerepet játszik az érven, alapállása kételkedő”. Másfelől úgy véli, az úgynevezett nyitott kérdés érv nem tekinthető bizonyításnak: eredménye ugyanis az arra vonatkozó intuíciókon nyugszik, hogy a jó és a vele azonosnak tekintett tulajdonság lehet-e esetleg két különböző tulajdonság – az ilyen intuíciókkal kapcsolatban azonban nem lehetséges végső bizonyítás, legfeljebb konszenzus. Paár szerint Moore ismeretelméleti nézetei alapján ebből arra a következtetésre kellene jutnunk, hogy „a jó nem-etikai fogalmakkal történő azonosítása ellen nincsenek kéznél végérvényes cáfolataink, csakis rávezető megfontolásokkal élhetünk, a vitapartnerek intuícióira utalva, amelyek itt sem nem cáfolható, sem nem bizonyítható ítéletek”.

Ambrus Gergely írása Moore korai nézeteit taglalja a jóról – a jó egyszerű, *sui generis*, nem-természeti tulajdonság, amely ráéppül más tulajdonságokra –, valamint a nyitott kérdés érvet eredeti kontextusában kísérli meg értelmezni.

A tanulmány abból a meggyőződésből indul ki, hogy Moore nézeteinek jobb megértéséhez figyelembe kell venni, hogy a *Principia Ethica* még Moore-nak a józan ész filozófiája felé tett „fordulata” előtt született, s a „metafizikai korszak” megközelítését reprezentálja. Ennek megfelelően a tanulmány Moore nézeteit korabeli általános metafizikai elképzeléseinek háttérében, továbbá ekkori ítéletelméletére tekintettel próbálja meg rekonstruálni, figyelembe véve Moore későbbi önértelmezéseit is (így a könyv második kiadásához írt előszót, illetve az intrinzikus érték természetét értelmező írást is).

A tanulmány az eredeti kontextus feltárása alapján amellet is érvel, hogy Moore érvének bizonyos korai, nagyhatású bírálatai, így például Frankena egyes kritikái a *Principia*-beli koncepció félreértését, vagy legalábbis súlypontjainak félreismerését mutatják. Ilyen például az a javaslat, mely szerint a nyitott kérdés érv konklúziója elkerülhető volna, ha „A jó az x ” kijelentést a „jó” (és az „ x ”) szó jelentésére vonatkozó tézisként értelmeznénk; másfelől az a kritikája, hogy a nyitott kérdés érv, ha bizonyít valamit, akkor nem azt, hogy minden etikai redukcionista elmélet naturalista hibát követ el, hanem azt, hogy definíciós hibát ejt. Az előbbi javaslat Moore metafizikai kérdésfeltevésének fényében, tudniillik hogy mi a jó *természete*, érdektelen. Az utóbbi, bár igaz, Moore nézetének a félreismeréséről árulkodik. Hiszen Moore maga is azt állította, már a *Principia Ethicában* is, hogy a nyitott kérdés érv alkalmazható az általa metafizikainak nevezett, azaz valamilyen érzékfölötti világ természetében megalapozott, tehát *nem naturalista* értékelméletekkel szemben is.

Egy ilyen rekonstrukció azért is érdekes lehet, mert, noha a nyitott kérdés érv, illetve a moore-i antinaturalizmus és a szupervenienencia-tézis a moore-i hagyaték maradandó hatású, máig új értelmezéseket generáló elemei, mindazonáltal az új értelmezések gyakran inkább tekinthetők Moore által inspirált új érveknek, mint Moore eredeti gondolatmenete rekonstrukciójának. Ilyenformán az eredeti elképzelés értékelésére kevésbé alkalmasak.

Orthmayr Imre tanulmánya Moore egyik szubsztantív etikai tézisést vizsgálja, nevezetesen Moore álláspontját és érvelését az etikai egoizmussal kapcsolatban. Ez a téma azért is érdekes, mert Moore elméletéből sokkal inkább metaetikai nézetei ismertek. Az etikai egoizmus, illetve elutasítása azért fontos Moore *tartalmi nézetei* vonatkozásában, mert Moore konzekvencialista volt (nem pedig a deontológiai vagy az erényetikai megközelítés híve), a konzekvencializmuson belül pedig ideális utilitarista. A konzekvencializmus alfajai az utilitarizmus, az egoizmus és az altruizmus, így az etikai egoizmus mint az utilitarizmus egyik riválisának megcáfolása fontos feladat Moore számára.

Orthmayr Moore-nak a *Principia Ethicában* megfogalmazott érvét rekonstruálja részletesen. Moore itt azt akarta megmutatni, hogy az etikai egoizmus meghatározása ellentmondásos. Tudniillik nincs értelme annak a fogalomnak, hogy egy dolog, vagy egy dolog általam való birtoklása csak számomra jó. Ha egy jó dolgot birtoklok, vagy egy dolog általam való birtoklása jó, akkor ez nem szá-

momra jó, hanem abszolút értelemben az. Vagy másképp fogalmazva: ha a jó az, hogy mindenkinek megvalósuljon az érdeke, akkor, ha az én érdekem megvalósul, az nemcsak számomra, hanem abszolút értelemben jó.

Ennek az elsőre meglehetősen furcsán hangzó nézeteknek a háttérében Orthmayr meglátása szerint az áll, hogy Moore (közgazdaságtani terminológiával élve) közjóságnak tekintette az erkölcsi javakat, bizonyos vonatkozásokban Platónhoz és Ágostonhoz hasonlóan. Közjóságok például „a jó levegő, a közegészségügyi ellátás, a tiszta utcák, amelyek előnyeinek élvezetéből senki sem zárható ki, s az egyik felhasználó részesedése nem csökkenti mások részesedését (bár a felhasználók számának növekedésével – az eltérő típusú közjavak esetében eltérő mértékben – ez előfordulhat)”. Az etikai egoizmus fenti megfogalmazása ugyanis akkor tűnhet plauzibilisnek, ha az én érdekem megvalósulása, azaz „a jóból való részesülésem” nem hátrányos mások számára, illetve ha mások nem zárhatók ki, vagy záródnak ki a jóból való részesülésből azáltal, hogy én részesedem a jóban. Ha azt is figyelembe vesszük, mit tekintett Moore legfőbb értékeknek, tehát a barátságot és a szépséget, az esztétikai élményeket, ez az értelmezés még kézenfekvőbbnek tűnhet, hiszen ezek az értékek plauzibilisen közjóságként értelmezhetők: az én esztétikai élményeim illetve baráti viszonyaim nem zárják ki, hogy mások is rendelkezzenek ilyenekkel.

A későbbiekben azonban, az 1912-es *Ethics*ben, Moore másképp fogalmazta meg az etikai egoizmus tartalmát: eszerint az elv vagy azt mondja ki, hogy mindenkinek megengedett, vagy azt, hogy mindenkinek kötelessége saját javát előnyben részesíteni a közösség javával szemben, amennyiben ezek konfliktusban állnak. Moore ekkor már nem tekintette az etikai egoizmust ellentmondásosnak, sőt szigorúan, érveléssel, nem is tartotta cáfolhatónak – mindazonáltal úgy vélte, az egoizmus tarthatatlansága bizonyos.

Az igazságosság fogalmának klasszikus értelmezése Dante fő művének egyik részletében fogalmazódik meg. Az ide vonatkozó szöveghelyet járja körül Kelemen János a Danténál jelképpé emelt mottó, a *diligite iustitiam* (szeressétek az igazságosságot) jegyében. Az elemzett szövegrészben Dante enciklopédikus teljességgel tárja eléink mindazokat a különböző jelentéseket, amelyeket az ő korában az igazságosság fogalmán értek: égi igazságosság, a törvény és a jog igazságossága, politikai igazságosság és ezzel összefüggésben az e névvel jelölt uralkodói erény, valamint társadalmi igazságosság. Dante számára a legnagyobb probléma az igazságosság és a hit viszonya, ami az igazságosság erényével rendelkező, önhibájukon kívül meg nem keresztelkedett pogányok kárhozatra ítéltetésében nyilvánul meg a legplasztikusabban. A kérdést Dante természetesen Kelemen János új értelmezése szerint sem tudja végérvényesen megválaszolni, azonban szerzőnk interpretációja szerint az e szférában az igazságot a költő számára kinyilatkoztató sas metaforái, az egyénre és az emberiség egészére való vonatkozás közötti lebegés a személyes névmások tudatosan sajátos használatában mégis ad a kérdésre egyfajta poétikai választ.

Dokumentum rovatunk kapcsolódik a politikai igazságosságnak a Dante-értelmezésben is érintett kérdéséhez, azonban itt már a politikai hatalomnak a francia felvilágosodásban megjelenő fogalma kerül elő, rovatunk hagyományainak megfelelően kisebb terjedelmű, ám teljes egészében közzétett klasszikus szövegben, Diderot-nak az *Enciklopédiá*ban megjelent, a politikai hatalomról szóló szócikkében. A mű Kovács Eszter fordításában és értő kommentárjával először válik magyarul hozzáférhetővé.

A véletlen úgy hozta, hogy ezúttal a politikai hatalomról szóló európai diskurzus klasszikus toposza, Gorgiasz személye, illetve Platón Gorgiasz-képének megítélése adja *Fórum* rovatunk tartalmát. Amint a téma iránt érdeklődők számára ismert, Gorgiaszt az egyik oldalról az igazsággal nem törődő hatalmi manipuláció gátlástalan figurájaként szokás tárgyalni, akinek a magatartását Platón részesíti klasszikus bírálóban, a másik oldalon viszont annak a demokratikus diskurzusnak a protagonistájaként, amely a közösség tagjainak a meggyőzésére törekszik, és nem ismer előre meghatározott igazságokat. Ebből a szemszögből nézve Platónnak az előre meghatározott igazságot előtérbe helyező bírálata a demokratikus diskurzus elleni arisztokrata támadásként tűnik. Ezeket az értelmezési pozíciókat ezúttal Mogyoródi Emese és Rosta Kosztasz veszik föl. Mogyoródi Emesének korábban folyóiratunkban megjelent, Platón *Gorgiasz*áról szóló tanulmányával szemben (Mogyoródi Emese 2011. *Gorgiasz, a hatalom és a retorika: Platón az írástudók árulásáról. Magyar Filozófiai Szemle* 55/2. 32–55) Rosta Kosztasz fogalmaz meg jelen lapszámunkban bírálatot, majd erre válaszol Mogyoródi Emese.

Örömteli, ám a magyar filozófiai életben sajnos meglehetősen ritka esemény, hogy filozófiai tárgyú akadémiai székkfoglaló előadást közölhetünk, Fehér M. István írását. Folyóiratunknak eddig nem tartozott a gyakorlatába a székkfoglaló előadások szövegének a közlése, a továbbiakban azonban, ha alkalmunk adódik rá, más esetekben is élni kívánunk a lehetőséggel, ezt jelezzük az e szöveg fölött először megjelenő új rovatcímmel is. A Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjaként tartott székkfoglaló előadásában Fehér M. István mindenekelőtt magának az akadémiai székkfoglalónak a műfaját, helyét tematizálja a szellemi életben, visszatekintve saját levelező taggá választása alkalmából tartott székkfoglalójára is – hiszen a székkfoglaló előadás egyik funkciója, hogy a tisztelt elnyerő akadémikus számot adjon a tudós közösség előtt arról a gondolkodói életpályáról is, amelynek eredményeként elnyerte az akadémiai tagságot. Ilyenkor az is kötelessége a gondolkodónak, hogy a szűkebb szakmai nyilvánosság szférájából kilépve, a szellemi élet tágasabb terében beszéljen saját tevékenysége, ez esetben a bölcsélet általában vett jelentőségéről. Teszi ezt természetesen úgy, hogy hosszú évtizedek óta folytatott kutatásait tovább fűzve, Martin Heidegger húszas évekbeli szellemi pályájának elemzéséhez fordul, különös tekintettel a *tudomány* és a *gondolkodás* viszonyának Martin Heideggernél köztudomásúan központi jelentőségű témájára. A gondolkodás, a filozófia ügyét a mindennapi

közösségi élet kérdésévé tevő heideggeri gondolatok aktuális értelmezésével, ugyanakkor történeti kontextusba állításával zárja székfoglalóját az immár akadémiaink rendes tagjai között számon tartott filozófus.

A magyar filozófiai könyvtermés tematikai szempontból meglehetősen különböző darabjait elemzik *Szemle* rovatunk szerzői. Nagy József Nyirkos Tamásnak nálunk eddig kevésbé kutatott, azonban igen fontos témáról, a francia ellenforradalom ideológiájának szerkezetéről és keletkezéstörténetéről írott monográfiájáról jegyez alapos, bíráló megjegyzésektől sem mentes ismertetést. Horváth Gergely Pintér Judit Nóra: *Létre nyílt lehetőség – A nem múltó jelen: Trauma és nosztalgia* című, a pszichoanalízis és a fenomenológia problémáit egyaránt érintő új kötetét járja körbe. Végezetül Szegedi Nóra a legújabb magyar Kant-fordítás, a metafizikai és teológiai előadások szövegeinek válogatását tartalmazó kötet megjelenésének alkalmából átfogó ígérennyel tekinti át az eddigi magyar Kant-fordítások történetét, mindezt nemzetközi összehasonlítással, és a Kant-szövegek kritikai kiadásának a kontextusába illesztve, teljességre törekvő bibliográfiával, amely *A tiszta ész kritikája* megjelenésének centenáriuma alkalmából megjelent, immár több mint százéves hasonló összeállítás óta az első komoly magyar vállalkozás ebben a műfajban.

Ambrus Gergely, Mester Béla